

# Arbeids- og næringslivet i Trøndelag i en tid med pandemi og smitteverntiltak: Oppfølgingsrunde september 2020

Ole Henning Nyhus<sup>a</sup>  
Marianne Haraldsvik<sup>a</sup>  
Jon Marius Vaag Iversen<sup>a</sup>  
Torgeir Kråkenes<sup>a</sup>  
Per Tovmo<sup>b</sup>

a) NTNU Samfunnsforskning, Senter for økonomisk forskning (SØF), b) Institutt for samfunnsøkonomi, NTNU

Notat, oktober 2020

## Innledning og sammendrag

I dette notatet presenterer vi hovedfunn fra oppfølgingsintervju i september knyttet til prosjektet «Konjunkturkartlegging av arbeids- og næringslivet i Trøndelag». Prosjektet ble initiert av Trøndelag fylke som en følge av korona-pandemien. Hovedformålene med prosjektet har vært å kartlegge hvordan næringslivet i Trøndelag påvirkes av pandemien både direkte og indirekte. Første del av prosjektet er dokumentert i SØF-rapport 03/20.<sup>1</sup> I tillegg er hovedresultater fra oppfølgingsrunde i juni dokumentert i et publisert notat.<sup>2</sup>

Kort oppsummert er vårt hovedinntrykk at utviklingen i høst har vært omtrent som ventet, eller litt bedre enn ventet for størsteparten av næringslivet. Unntak er imidlertid at deler av industrien rapporterer om svakere utvikling enn ventet. Årsakene er i hovedsak at svekket internasjonal etterspørsel har gitt økte lagerbeholdninger hos enkelte, mens forventninger om reduserte oljeinvesteringer påvirker andre. Nokså samme utvikling ventes for resten av året, hvor det er en klar overvekt av bransjer som har løftet utsiktene til aktiviteten ut 2020. Sett opp mot kapasitetspotensialet er det i fremste rekke aktører knyttet til reiseliv, servering og kultur som ventes å ligge lengst bak et normalnivå fremover.

Ettersom mange har opplevd lavere omsetning i 2020, venter en klar overvekt av bedriftene at de vil oppleve vekst i omsetningen i 2021. Unntaket finnes imidlertid blant aktører innen varehandelen. Men det er også disse som har hatt uvanlig god utvikling gjennom 2020, slik at det ikke er noen dramatik bak antagelsen om fall fremover. De aller fleste er klare på at det

---

<sup>1</sup> <https://samforsk.no/Sider/Publikasjoner/Arbeids-og-n%C3%A6ringslivet-i-Tr%C3%B8ndelag-i-en-tid-med-pandemi-og-smitteverntiltak.aspx>

<sup>2</sup> <https://samforsk.no/Sider/Publikasjoner/Arbeids-og-n%C3%A6ringslivet-i-Tr%C3%B8ndelag-i-en-tid-med-pandemi-og-smitteverntiltak-Oppf%C3%B8lgingsrunde-juni-2020.aspx>

fortsatt er stor usikkerhet omkring utviklingen, og at dette i høyeste grad også gjelder utsiktene til 2021. Nær halvparten av bedriftene karakteriserer omsetningsanslaget som «nokså usikkert», mens drøyt 20 prosent er veldig usikker på anslaget.

Enkelte har fortsatt permitterte medarbeidere, men det ventes at omfanget vil avta fremover. På den positive siden venter heller ingen å si opp permitterte arbeidere. Generelt er inntrykket at sysselsettingen vil holde seg nokså stabil fremover. Vi har også hatt et særlig fokus på bruk av utenlandsk arbeidskraft. Tilbakemeldingene tilsier at aktørene har funnet rutiner som muliggjør fortsatt import av arbeidskraft og at det ikke synes som næringslivet vil foreta seg strategiske tilpasninger som endrer situasjonen på sikt.

Investeringsnivåene er ventet å falle fremover. Det man er mest spent på er hvordan utviklingen blir med hensyn til investeringer i næringsbygg, samt også bolig. Generelt medfører økt usikkerhet til at det spares og kuttes nå, men at det ikke er ventet at investeringsbeslutninger påvirkes særlig på lengre sikt.

Resten av notatet presenterer først en kort oppsummering av tidligere hovedfunn, før vi gir en litt mer detaljert gjennomgang av de viktigste utviklingstrekkene knyttet til intervjuene i slutten av september.

## **Tidligere funn**

Den første utredningen ble gjennomført i mai, hvor totalt 50 bedrifter deltok i kartleggingen. Både i oppfølgingsrunden i juni og september ble hovedsakelig de samme bedriftene kontaktet på nytt. Mens fokuset i oppfølgingsrunden i juni var hvorvidt den økonomiske situasjonen og arbeidsmarkedet hadde endret seg siden vi snakket med bedriftene i første del av mai, hadde vi i denne oppfølgingsrunden mer fokus på utsiktene fremover i tillegg til å kartlegge aktivitetsnivået og sysselsettingen per august/september. Overordnet samtaleguide er gjengitt som vedlegg til dette notatet.

Funnene vi presenterer her må ses i sammenheng med hovedfunnene som er presentert i SØF-rapport 03/20. Hovedfunnene fra mai er kort oppsummert i figuren under og påfølgende diskusjon:

	Industri hjemmemarked	Industri eksport	Bygg og anlegg	Varehandel	Tjenesteyting næring	Tjenesteyting husholdning
Produksjon og etterspørsel	Enkelte litt negativt påvirket, særlig olje, men stort sett stabil situasjon.	Nokså upåvirket. Svak krone positivt	Uendret hos mange, men negativ utvikling innen bygg. Hva vil skje med igangsettinger?	Vekst i dagligvare, enkelte faghandlere, bygg husholdning og netthandel. Kraftig fall i annen detaljhandel og bil	Generelt fall eller avtagende vekst. Ventes bedring fremover	Sterk nedgang, men gradvis bedring fremover
Sysselsetting						
Inntjening	Reduserte investeringsplaner i alle næringer					
Investeringer	Fortsatt god for mange, men mange synes å trenge ny likviditet/kreditt					
Likviditet	Fortsatt god for mange, men mange synes å trenge ny likviditet/kreditt					

Figur 1: Vårt hovedinntrykk om utviklingen i næringslivet basert på samtale i starten av mai

Grønt farge i figuren angir god/ønsket utvikling, mens rødt angir svak/uønsket utvikling. Hovedfunnene i mai var at omkring halvparten av respondentene mente at deres bransje hadde opplevd tilbakegang i mars/april. Tilbakegangen var særlig tydelig i tjenesteyting og dels varehandel. I tjenesteyting var det mange bransjer som hadde opplevd dramatiske fall. Særlig gjaldt dette reiseliv, restaurant og typisk husholdningsrettet tjenesteyting. Ellers var generelt utviklingen svakere enn hva som var ventet, også for de med vekst.

I varehandelen var det meget stor variasjon. Mens enkelte, eksempelvis tekstil og kapitalvarer, hadde opplevd tydelig tilbakegang, var det igjen vekst hos andre (dagligvare, bygg mot husholdning og en diverse faghandel). Restriksjoner på utenlandsreiser ga naturlig nok mindre handelslekkasje til Sverige og taxfree-handel, mens en klar trend med økt netthandel trolig ga handelslekkasje til andre regioner. Dette påvirket aktørene ulikt. I industrien syntes utviklingen å ha vært nokså stabil. Særlig gjaldt dette for eksportrettet virksomhet som en følge av bedret konkurransekraft gjennom svekket NOK. For bygg og anlegg gikk prosjektene nærmest som vanlig, men situasjonen med smittevern hadde medført at man så tilbakegang for typiske servicejobber, noe som var negativt særlig for aktører knyttet til bygg.

Fremtidsutsiktene i mai tilsa rekyl for de med tydeligst fall i mars/april. Samtidig var ordreservene hos mange redusert og alle opplevde nokså stor usikkerhet omkring fremtidsutsiktene.

I arbeidsmarkedet var det utbredt med permitteringer i midten av mars, hvor mange reduserte omfanget raskt når de fikk litt mer oversikt over situasjonen. Lønnsomheten ble også forverret i en overvekt av bransjene, men de et flertall hadde unngått røde tall på bunnlinjen. Dette ga seg utslag i at kun et fåtall bedrifter opplevde press på likviditeten, selv om bankene meldte om økt etterspørsel etter likviditet. Videre hadde de fleste aktørene nedjusterte både investeringsplanene og anslaget på årets lønnsvekst.

I oppfølgingsrunden i juni ble det meste av inntrykket i mai bekreftet. Det hadde da vært en rekyl i etterspørselen. Rekylen hadde imidlertid vært tydeligere enn de fleste hadde ventet. Som det fremste varseltegnet indikerte imidlertid flere industribedrifter at man begynte å merke en forverret internasjonal etterspørsel. Selv om det i juni var flere positive rapporter hadde fortsatt et flertall av bedriftene et produksjonsnivå under normalen, og det ble uttrykt stor usikkerhet med tanke på fremtiden.

## Hovedfunn fra oppfølgingsintervjuene i september

Oppfølgingsrunden ble gjennomført i perioden 21.-28. september. Vi kontaktet totalt 58 bedrifter, hvorav majoriteten hadde deltatt i hovedrunden eller oppfølgingsrunden. I tillegg til en oppdatering på hvordan utviklingen har vært sammenlignet med forventningene tidligere, ble det denne runden viet større oppmerksomhet om forventningene til 2021.

36 bedrifter deltok i oppfølgingsrunden som danner grunnlaget for resultatene i dette notatet. Tabell 1 viser fordelingen av bedrifter etter næring, og hvordan fordelingen er i de tre rundene. Som det argumenteres med i SØF-rapport 03/20 er respondentene fortsatt anonymisert. Vi har hatt fokus på bransjeutvikling, noe som også betyr at vurderingene vi har gjort kan være en annen enn kontaktbedriftenes egen utvikling.

Tabell 1: Fordeling av bedrifter etter næring

Næring	Antall bedrifter			Undergruppering
	Hovedrunde	Oppfølgingsrunde		
	mai	Juni	sept.	
<b>Industri</b>	14	13	12	Hjemmemarked; eksport
<b>Bygg og anlegg</b>	6	4	4	
<b>Varehandel</b>	12	9	6	
<b>Tjenesteyting</b>	18	16	14	Næringsrettet; husholdningsrettet
<b>Totalt</b>	50	42	36	

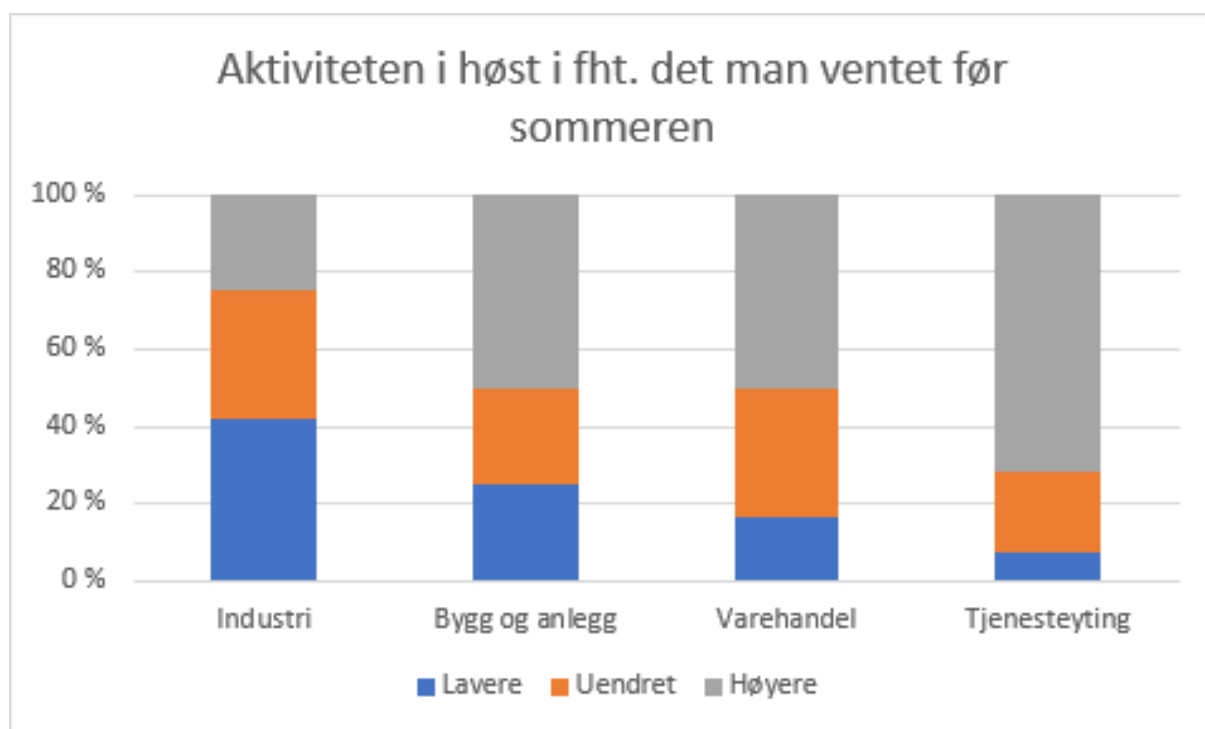
Selv om vi ikke fikk med alle bedriftene i oppfølgingsrunden ser vi fra tabellen at nærings sammensetningen er tilnærmet lik mellom rundene. Det er særlig god svarprosent innen industri, mens varehandelen er den bransjen som har det største frafallet av respondenter. Bedriftene vi snakker med er også relativt store. Dette er gjort bevisst siden de store bedriftene i større grad kan sies å representere bransjen. Samtidig er det verd å merke seg at mindre og

nyetablerte bedrifter kan stå overfor utfordringer som dermed ikke fanges opp. Siden vi i samtalene har fokus på bransjeutvikling og etterspørselen håper vi å fange opp trenden for bransjen selv om det slår ut ulikt for enkeltbedrifter innenfor bransjen.

Hovedfokus i samtalene var også i denne runden på produksjon, sysselsetting, inntjening, investering og likviditet. Sett i forhold til det som ble rapportert i juni ble det kartlagt hvordan utviklingen i august og september faktisk ble sammenlignet med forventninger man hadde før sommeren. I denne oppfølgingsrunden ble det brukt noe mer tid på å kartlegge forventningene fremover, herunder forventet omsetning i 2021 samt usikkerheten knyttet til anslaget. Samtaleguiden er vedlagt.

### Produksjon – utvikling i august og september

Totalt rapporterer omtrent 80 prosent av bedriftene vi snakket med om høyere eller uendret aktivitetsnivå i august og september sammenlignet med forventningene før sommeren, hvor 50 prosent av bedriftene rapporterte at aktiviteten var høyere enn forventet. Selv om mange rapporterer om et høyere aktivitetsnivå enn forventet før sommeren, viser sammenligninger med omsetningstall for august og september 2019 at 77 prosent av bedriftene har lavere eller uendret omsetning i august og september sammenlignet med fjoråret. De som rapporterer omsetningsvekst i august og september sammenlignet med fjoråret rapporterer også at aktivitetsnivået i høst har vært høyere enn de forventet før sommeren.



Figur 2: Aktiviteten i august og september sammenlignet med forventningene i juni

Det er fortsatt bedrifter innen varehandel og tjenesteyting som utmerker seg med relativt mange bedrifter som opplever en bedre utvikling enn de ventet før sommeren, se figur 2.

For varehandelen er det store bildet at mye går bedre nå. Særlig har en god sommer hjulpet på for veldig mange, og enkelte har nå justert omsetningsforventningene tilbake til opprinnelig budsjett. Hus og hjem har gått godt stort sett under hele pandemiperioden, og det rapporteres fortsatt meget høyt aktivitetsnivå. For flere av aktørene innen varehandelen pekes det på redusert reiseaktivitet i husholdningene som en driver for den positive utviklingen. Dette gjelder særlig hus og hjem, men også sport og friluftsliv. For bilsalg rapporteres det reduksjon for næringssegmentet, mens etterspørselen fra husholdningene er uendret. Alt i alt synes husholdningenes kjøpekraft å være god, og det er lite som tyder på redusert etterspørsel fra husholdningene. Samtidig viser en del makrotall for Norge at husholdningenes sparing har økt. Vår kontakt innen bank rapporterer økt etterspørsel etter lån fra privatmarkedet, hvor det lånes mye til blant annet oppussing samt noe avdragsutsettelse. 2/3 av bedriftene innen varehandelen rapporterer høyere omsetning i august og september 2020 sammenlignet med samme periode i 2019.

For servering rapporteres det fortsatt at smitteverntiltak som en-metersregelen legger tydelig begrensninger på aktiviteten. I tillegg pekes det på redusert kulturtilbud (teater og kino) også bidrar til redusert etterspørsel på servering, og for så vidt også for deler av handelstanden. Bedriftsmarkedet rapporteres også å være tydelig svakere, noe som særlig påvirker fine-dining-segmentet. Kontaktene våre innen servering rapporterer at høsten har vært bedre enn man forventet i juni, men man ligger 20-30 prosent bak omsetningen på samme tid i fjor. Det påpekes at mindre etablerte aktører i markedet trolig sliter. Fremover er restaurantbransjen spent på hvordan julebordsesongen vil bli – både med tanke på etterspørsel og gjennomføring med de kapasitetsbegrensninger som ligger i smitteverntiltakene.

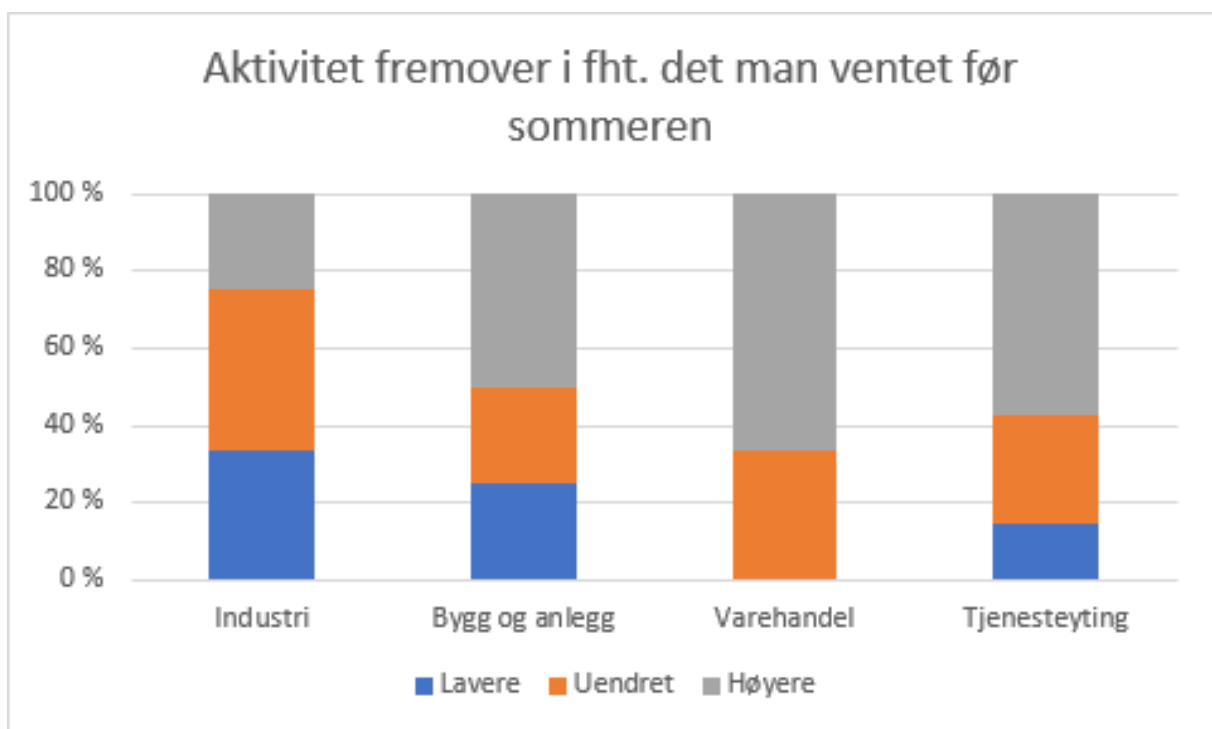
Også innen næringsrettet tjenesteyting har det vært en god utvikling i august og september. Omtrent 65 prosent av bedriftene rapporterer en omsetning i august og september som er høyere eller på nivå med fjoråret, og 70 prosent rapporterer at aktivitetsnivået i august og september er høyere enn forventet før sommeren. Vår kontakt innen reiseliv rapporterer om lavere aktivitet enn normalt, men aktiviteten i august og september har vært i tråd med forventningene man hadde før sommeren.

Omtrent 20 prosent av bedriftene vi har snakket med har hatt et aktivitetsnivå som er lavere enn hva forventningene tilsa. Hovedsakelig gjelder dette for industribedrifter. Disse bedriftene

rapporterer også om betydelig lavere omsetning i august og september sammenlignet med fjoråret. For eksportindustrien fører lavere internasjonal etterspørsel til pris- og volumfall, noe som for enkelte har ført til oppbygging av lager.

### Produksjon – forventninger til slutten av året

Usikkerheten blant industribedriftene synes å ha blitt forsterket siden juni. Dette reflekteres blant annet i forventningene til resten av året, hvor industribedriftene stadig nedjusterer forventningene. I gjennomsnitt er forventningene til årsomsetning 2020 for industribedriftene i utvalget nedjustert med drøyt 3 prosent sammenlignet med rapportene i juni. Kun én industribedrift har oppjustert forventningene til årsomsetning. Bedriften med den største nedjusteringen forventer at årsomsetningen blir 10 prosent lavere enn forventningene som ble rapportert i juni. Det er eksportbedrifter som gjør de største nedjusteringene. Slik sett bekrefte faresignalene vi rapporterte om i juni knyttet til lavere internasjonal etterspørsel.

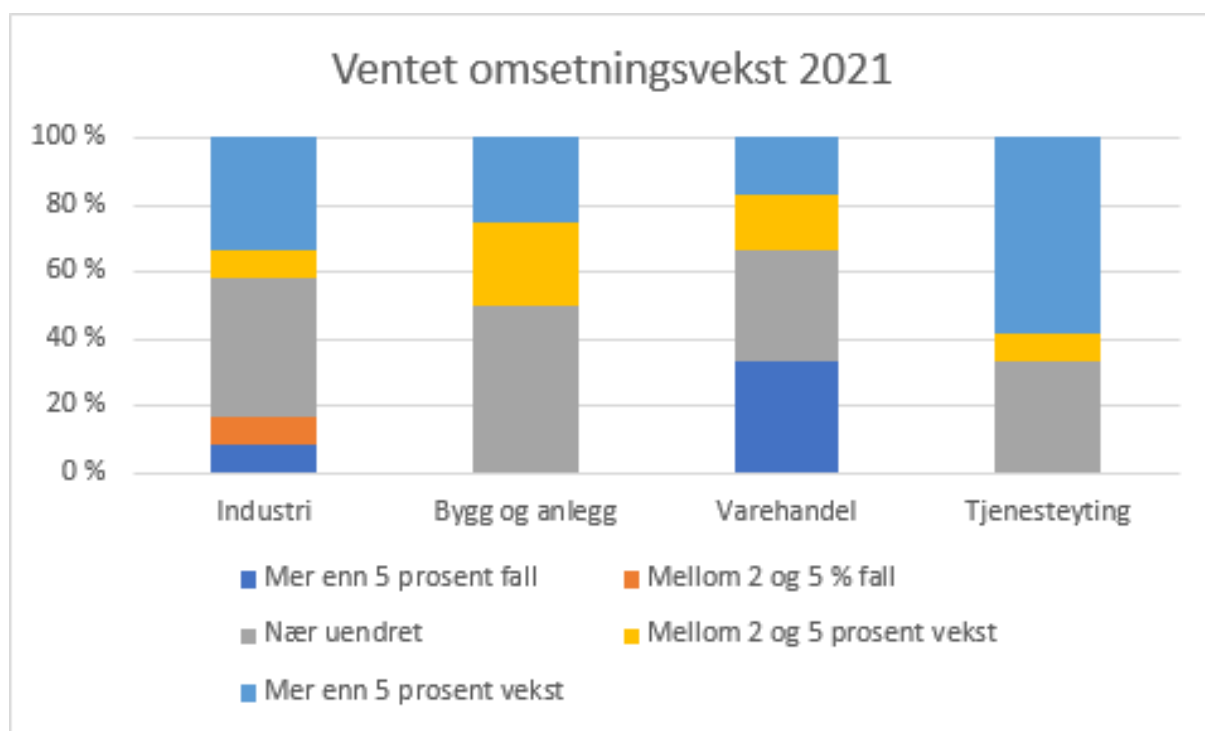


Figur 3: Forventninger til året samlet i forhold til forventningene i juni

I tillegg til industrien er det bygg- og anleggsbransjen som nedjusterer forventningen til året. Dette er blant annet illustrert i figur 3 som viser andelen bedrifter som forventer henholdsvis lavere, uendret eller høyere aktivitet mot slutten av året sammenlignet med forventningene før sommeren. Den bransjen som er mest positiv i rapportene er varehandelen hvor ingen av kontaktene vi snakket med har nedjustert forventningene til aktiviteten fremover.

## Forventninger til 2021 – budsjettert årsumsetning og investeringsplaner

Vi har kartlagt bedriftenes forventninger til årsumsetning for 2021, samt hvor stor usikkerhet som er knyttet til anslaget. Den bransjen som i størst grad forventer lavere omsetning i 2021 sammenlignet med 2020 er varehandelen. Den ekstreme veksten som flere segmenter, blant annet dagligvare og hus og hjem, har opplevd i 2020 forventes ikke å fortsette i 2021. Flere rapporterer at de budsjetterer med en omsetning som ligger mellom nivået i 2019 og 2020. Som vi ser av figur 4 er det drøyt 30 prosent av varehandelbedriftene våre som forventer en omsetning som er mer enn 5 prosent lavere enn i 2020. Flertallet av varehandelbedrifter rapporterer likevel om forventninger til 2021 som tilsier høyere eller uendret omsetning sammenlignet med 2020. Både innen tjenesteyting og bygg og anlegg er det ingen av bedriftene som venter lavere omsetning i 2021 sammenlignet med 2020. For industrien er det kun et fåtall som forventer lavere omsetning i 2021. Det er eksportørene som venter tydeligst vekst blant industribedriftene. Generelt rapporteres det om nokså gode utsikter innen tjenesteyting.

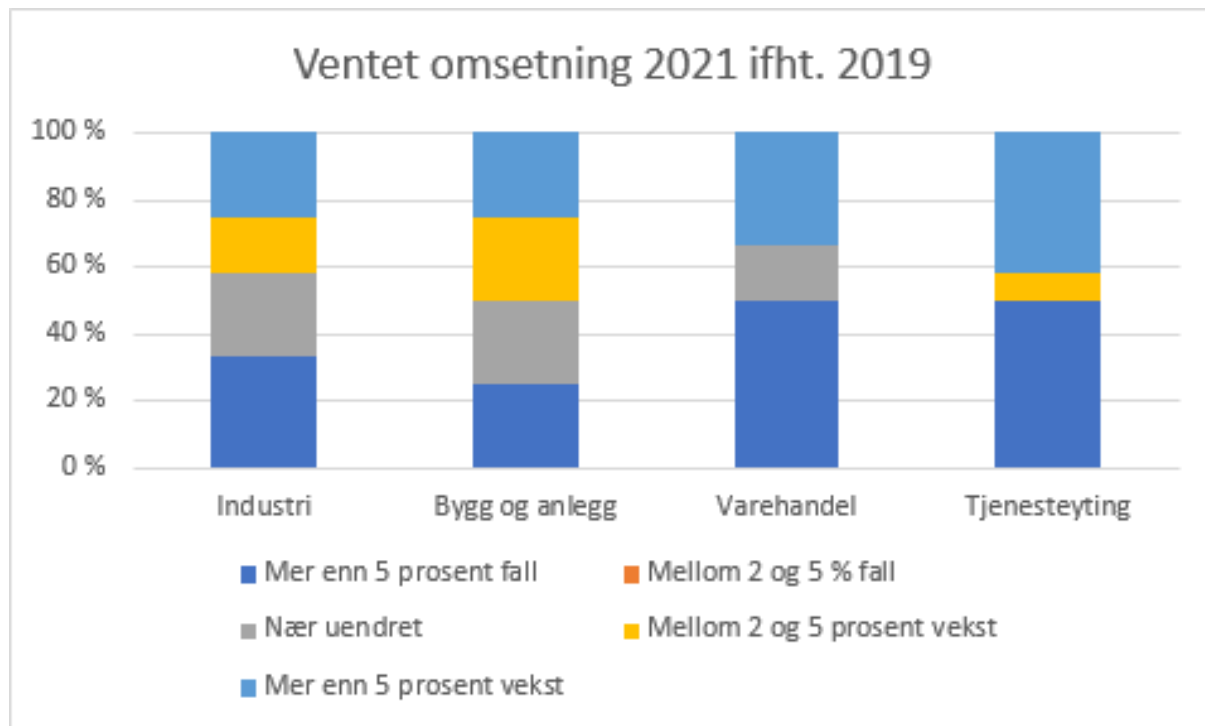


Figur 4: Forventet omsetningsvekst fra 2020 til 2021

Vi har også sett på hvordan bedriftene venter at omsetningen i 2021 blir i forhold til nivået de hadde i 2019. Overordnet er dette presentert i figur 5. Først og fremst er det viktig å påpeke at dette handler om omsetningstall, og ikke aktivitet eller produksjon ettersom omsetningen også er direkte påvirket av prisvekst. Tatt høyde for at det over to år må ventes å være en samlet prisvekst på 4-5 prosent i snitt, er det egentlig kun søylen som måler mer enn 5 prosent vekst som indikerer økt produksjon og verdiskapning. Hovedkonklusjonen blir derfor at



gjenvinningen hos trøndersk næringsliv vil ta tid og at svært mange bedrifter ikke forventer å nå samme aktivitetsnivå som de hadde i 2019 på en god stund.



Figur 5: Forventet omsetningsvekst fra 2019 til 2021

Generelt er det stor usikkerhet knyttet til anslagene. Mange aktører mente det aldri har vært så vanskelig å legge et budsjett. Flere presiserer at anslagene er basert på at det ikke blir nedstenginger eller flere restriksjoner enn det er i dag, og utsiktene til vaksine bidrar også positivt til anslagene. Bedriftenes anslag på årsomsetning for 2021 ble etterfulgt at spørsmål om hvor sikkert anslaget er, med mulighet til å karakterisere anslaget som «veldig sikkert», «nokså sikkert», «nokså usikkert» og «veldig usikkert». Ingen av bedriftene har svart «veldig sikkert», og nær halvparten av bedriften har karakterisert anslaget som «nokså usikkert», mens drøyt 20 prosent er veldig usikker på anslaget. Det er særlig eksportindustri og tjenesteytende bedrifter som knytter ekstra stor usikkerhet til forventet omsetning for 2021.

Når det gjelder investeringsnivå i 2021 rapporterer de fleste bedriftene at de planlegger investeringer som i et normalår. Sju av bedriftene forventer reduserte investeringer, mens kun én bedrift planlegger høyere investeringer enn normalt. Det er særlig bedrifter innen eksportrettet industri og husholdningsrettet tjenesteyting som planlegger lavere investeringsnivå enn i et normalår. Blant de 7 som rapporterte lavere investeringer var det kun én som forventet at investeringene ville forbli lavere også etter 2021. Vår kontakt innen bank rapporterer at mange av bedriftskundene er avventende med tanke på investeringer. Dette

inntrykket gir også enkelte av kontaktene, som rapporterer at det oppleves vanskeligere å få gjennomslag for investeringer innenfor konsernet.

### **Sysselsetting – forventninger fremover**

6 av de 36 bedriftene vi snakket med har fortsatt noen permitterte. Dette gjelder bedrifter innen industri og tjenesteyting. De permitterte forventes enten å tas inn igjen i løpet av kort tid eller fortsatt permittert. Ingen rapporterer at de planlegger å si opp de permitterte medarbeiderne.

Langt de fleste forventer å opprettholde dagens sysselsetting resten av året. I negativ retning drar et par bedrifter innen eksportrettet industri, samt en entreprenør. Disse fallene blir trolig motvirket av vekst hos andre. Relativt stabil sysselsetting fremover er hovedinntrykket vi sitter med etter denne oppfølgingsrunden.

Når det gjelder bruk av utenlandsk arbeidskraft ventes det lite strategiske endringer med hensyn til innleie. En aktør som driver utleie av arbeidskraft rapporterte at de nå hadde fått på plass rutiner for håndtering av karantene, og at dette fungerte godt, men at det var kostnadsdrivende og ville føre til prisøkninger. Noen har også pekt på at tilgangen på utenlandsk arbeidskraft vanskeliggjør investeringer. Mange av aktørene vi snakket med bruker ikke utenlandsk arbeidskraft i produksjonen, men kan ha sporadisk behov, f.eks. for vedlikehold. Til en viss grad utsettes denne type arbeid dersom mulig, siden det blir mye ekstraarbeid med tilrettelegging.

### **Inntjening og likviditet**

For de fleste bedriftene vi snakket med ventes lønnsomheten på slutten av året å bli om lag som i fjor. Det er særlig ett unntak her, og det er servering. For denne næringen slår smittevernreglene direkte ut siden det legger strenge begrensninger på kapasiteten. Når man i tillegg i et normalår forventer høyt trykk i julebordsesongen med høy kapasitetsutnyttelse, vil både smittevernregler og mindre omfang av julebord slå direkte ut på lønnsomheten. Totalt er det 1/3 av bedriftene som forventer lavere inntjening i november og desember 2020 sammenlignet med samme periode i 2019.

Likviditeten synes å være tilfredsstillende blant de fleste av våre kontakter. Det pekes på at enkelte aktører, særlig relativt nyetablerte innen servering, trolig sliter mer enn det som kommer frem i snakk med våre kontakter. Samtidig viser informasjon fra vår kontakt i bank at det nå i mindre grad etterspørres lån som likviditetsbuffer enn tilfellet var tidligere i år. Mange bedrifter rapporterer at de har fått mer kontroll på kostnadene, og at man kjører et strengere

innkjøpsregime enn tidligere for å unngå likviditetsproblemer. Mange har også pekt på tiltaket med muligheten for redusert arbeidsgiveravgift som et godt tiltak i en presset periode.

## Vedlegg – samtaleguide

### Produksjon nå:

- Aktivitet/volum aug/sept i forhold til forventningene før sommeren
- Produksjonsnivå aug/sept 2020 ifht. aug/sept 2019 (ev. et normalt nivå)
- Informasjon om aktivitet og ordreservert/-inngang siste periode

### Produksjon fremover:

- Aktivitet/volum ved slutten av året i forhold til forventningene før sommeren
- Informasjon om forventninger til resten av året
- Ventet omsetning 2020
- Forventet omsetning 2021
- Hvor sikkert er anslag på omsetning for 2021
- Informasjon om forventningene for 2021

### Sysselsetting:

- # Årsverk september
- # Permitterte
- Hva er planen for de som fortsatt er permittert?
- # Årsverk ved årsslutt
- Informasjon om sysselsetting framover
- Er (manglende) tilgang på arbeidskraft en begrensende faktor for bedriften?
- Vil man fremover endre strategi mht. bruk av utenlandsk arbeidskraft sammenlignet med tidligere år? Hvordan?

### Inntjening og likviditet:

- Forventet nivå på inntjening nov/des sammenlignet med i fjor (ev. et normalnivå)
- Generelt om lønnsomhet (ev. inkl. prisutvikling)
- Informasjon om likviditet, eks behov nå? Behov i 2021?

### Investeringer:

- Planlagt investeringsnivå fremover (2021) i forhold til tidligere investeringsplaner (ev. i fht. normalen) pre korona
- Forventes investeringsnivået å forbli på et lavere nivå også etter 2021?

### Tiltakspakker:

- Hva fungerer/fungerer ikke? Hvilke pakker benytter bedriften seg av?